

Література:

1. Ханс-Адам II, князь. Государство в третьем тысячелетии ; пер. с англ. / Князь Ханс-Адам II. – М. : Инфотропик Медиа, 2012. – 320 с.
2. Права людини: Концепції, підходи, реалізація / За ред. Б. Зізік ; пер. з англ. – К. : вид-во «Ай Бі», 2003. – 263 с.
3. Філософія прав людини / За ред. Ш. Госепата, Г. Ломанна ; пер. з нім. – К. : Ніка-Центр, 2008. – 320 с.
4. Теорія держави і права : посібник для підготовки до державних іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський, Г. О. Христова ; за заг. ред. О. В. Петришина. – 3-тє вид., допов. і змінене. – Х. : Право, 2014. – 208 с.
6. Де Сальвіа М. Прецеденты Европейского суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящейся к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 г. ; пер. с фр. / М. де Сальвіа. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. – 1072 с.
7. Коэт-Элия М., Порат И. Американский метод взвешивания интересов и немецкий тест на пропорциональность: исторические корни ; пер. с англ. // Сравнительное конституционное обозрение. – 2011. – № 3. – С. 59-81.
8. Дарден К. Целостность коррумпированных государств: взяточничество как неформальный институт управления ; пер. с англ. // Прогнозис. – 2010. – № 1. – С. 109-134.
9. Уэйнгаст Б. Р. Почему развивающиеся страны так сопротивляются верховенству закона? ; пер. с англ. // Прогнозис. – 2010. – № 1. – С. 135-162.

Горобець Костянтин Валерійович,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПАНУВАННЯ ПРАВА В МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ РАКУРС

Промоція панування права на національному та міжнародному рівні перебуває у серці місії ООН [1]. Немає жодних сумнівів у тому, що ідея панування права є одним із основоположних надбань європейської цивілізації, яка стала фундаментальним началом функціонування правових систем сучасності. Між тим існуючі міжнародно-правових інтерпретацій панування права, які отримали своє закріплення, зокрема, в документах ГА ООН та РБ ООН, більшою мірою стосуються функціонування національного права. Відомою є сентенція, викладена в Доповіді Генерального Секретаря щодо панування права та перехідної юстиції у конфліктних та пост-конфліктних суспільствах, в якій, серед іншого, сказано, що панування права означає принцип управління, відповідно до якого усі особи, інститути та організації, публічні й приватні, включаючи державу, є керованими законами, які є публічно проголошеними, рівно застосовуваними, та такими, на основі яких функціонують

незалежні суди, а також є сумісними з міжнародними нормами та стандартами прав людини [2]. Отже, поширений ракурс розгляду панування права на рівні міжнародно-правової системи – це його сприйняття як сфери міжнародного співробітництва щодо створення та імплементації міжнародних стандартів у цій царині¹. З цієї позиції панування права розглядається в площині «зверху-вниз»: від міжнародних норм та стандартів – до їх імплементації в національному праві.

Другий важливий ракурс розгляду панування права у міжнародно-правовій системі пропонується Р. А. Каламкар'яном та полягає у його протиставленні пануванню сили в міжнародних відносинах [3]. Встановлюючи зв'язки панування права з системою принципів міжнародного права, Р. А. Каламкар'ян приходить до висновку, що побудова системи міжнародних відносин на основі доктрини панування права є важливим елементом дотримання державами взятих на себе зобов'язань, тобто це концепція, яка має стати основою дотримання світової стабільності, чого неможливо досягти за допомогою сили. Про цей аспект панування права як елемент міжнародно-правової системи пише також М. Коскенньємі. Зокрема, він розглядає проблему панування права у контексті питань політичних підвалин міжнародного права, підкреслюючи неможливість зведення панування права винятково до простору «чисто юридичного» дискурсу [4, р. 1].

При цьому важливою є й інша думка М. Коскенньємі, відповідно до якої правова теорія та правова доктрина в міжнародному праві розділені невидимою стіною різних методологій аргументації. Це зумовлює ізолюваність правової теорії від потреб міжнародного права [4, р. 2-3]. Особливо помітно це якраз з точки зору концепції панування права, оскільки специфіка міжнародного права накладає помітний відбиток на те, яким чином вона може розглядатися як елемент міжнародно-правової системи. Як справедливо зазначає класик сучасної теорії панування права Б. Таманага, такі риси міжнародного права як відсутність централізованої нормотворчості та правозастосовної системи, як правило, добровільне взяття на себе зобов'язання державами, а також інституційна незабезпеченість правозастосування, сильно ускладнюють аналогії між пануванням права в міжнародно-правовій системі та правових системах національних держав [5, с. 148-149]. Чи означає це неможливість втілення панування права в міжнародно-правовій системі?

---

¹ На користь цього свідчить поширеність згадок панування права в міжнародно-правових актах саме у контексті діяльності держав та національних правових систем. Зокрема, звертає на себе увагу усе більша поширеність різного роду індексів панування права, які вираховуються неурядовими організаціями та використовуються як джерела м'якого права.

Панування права може розглядатися з формальної та з матеріальної точки зору. Формально панування права означає, що існуючий правовий порядок є нормативно визначеним, тобто: норми, що становлять цей порядок, мають загальну дію, вони визнаються суб'єктами; ці норми не мають, за загальним правилом, зворотної сили; ці норми створюють стан передбачуваності дій та рішень правозастосовних органів. Матеріальна сторона панування права передбачає звернення не лише до зовнішніх характеристик правового порядку, але й то його змісту. Так, ліберальна доктрина передбачає, що про панування права можна говорити лише тоді, коли встановлені норми відповідають вимогам щодо прав людини. Отже, норми, що встановлюють нелюдські, або такі, що є принизливими та порушують людську гідність, практики, не можуть вважатися правовими, навіть якщо вони відповідають названим вище формальним вимогам. Певною мірою можна говорити про те, що матеріальна сторона панування права представлена в міжнародному праві нормами *jus cogens*.

Однак при цьому важливою є думка Дж. Велдрона, що «питання про панування права на міжнародній арені – це не питання про те, чи існує така річ як міжнародне право, чи чим воно є, чи про те, що ми думаємо про конкретні міжнародні договори (такі як конвенції у сфері прав людини), або про те, якою є цінність міжнародного звичаєвого права, чи про те, як воно має застосовуватися національними судами. Вислів «панування права» породжує в розумі асоціації з конкретним набором цінностей, які асоціюються з ідеєю легальності» [6, р. 15]. І дійсно, панування права в відомому сенсі лежить за межами позитивного права. Воно є системою розумних та таких, що апелюють до правових цінностей, вимог до позитивного права. Це не означає, утім, що панування права – це природно-правова концепція. Панування права – це елемент юридичної ідеології, спосіб сприйняття права як засобу регулювання й координації, який визнається в цілому більш ефективним за інші засоби (наприклад, політику), саме завдяки тому, що право дозволяє зробити відносини та наслідки поведінки акторів більш передбачуваними.

У цьому сенсі панування права має розглядатися з позицій носіїв відповідної міжнародно-правової ідеології. Це, передовсім, представники системи міжнародного правосуддя. Класична доктрина панування права, розроблена А. В. Дайсі, апелює до ідеї суду як до ключового елементу інституційної структури панування права. Звідси саме існування системи міжнародного правосуддя вказує на доцільність розгляду міжнародно-правової системи у контексті концепції панування права. Однак характерна риса міжнародного правосуддя – це його фрагментованість. Кожен суд має свою юрис-

дикцію, свої підстави діяльності, свої правила процедури, свою правозастосовну практику та ін. Однак при цьому всі міжнародні суди і всі міжнародні автори визнають необхідність існування процедури. Вони визнають необхідність легітимності підстав діяльності суду. Вони погоджуються з тим, що рішення міжнародних судів є обов'язковими тією мірою, якою це передбачено правилами процедури. Звідси визнання міжнародними судами необхідних мінімальних складових панування права є вказівкою на те, що міжнародно-правова система, будучи фрагментованою в нормотворчому та правозастосовному аспектах, є цілісною в ідеологічному сенсі.

Отже, при з'ясуванні можливостей міжнародно-правової інтерпретації панування права, слід першою чергою звернутися до проблем функціонування системи міжнародного правосуддя. У цьому зв'язку постає кілька питань, що мають значну теоретичну вагу: чи можна говорити про міжнародне правосуддя з точки зору ідей передбачуваності та правової визначеності? Якщо так, то: а) як ідея панування права відбивається в діяльності міжнародних судів, зокрема, в правилах їх процедури та в ухвалюваних ними рішеннях, у тому числі, в контексті практики добровільного визнання рішень інших судів? б) чи є міжнародне правосуддя, незважаючи на свою фрагментованість, фактором цілісності міжнародно-правової системи у тому сенсі, що міжнародні суди сприяють збереженню ідеології панування права в сфері міжнародних відносин?

Таким чином, теоретичний вимір панування права як складової міжнародно-правової системи дозволяє по-новому оцінити міжнародне право з точки зору його формальних та змістовних характеристик, а також наблизити сучасну правову та політичну теорію до потреб та реалій міжнародних відносин.

Література:

1. United Nations and the Rule of Law [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/en/ruleoflaw/>
2. Report of the Secretary-General on the Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-Conflict Societies [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/2004/616&Lang=E>
3. Каламкьян Р. А. Господство права как юридический феномен в системе современного международного права / Р. А. Каламкьян // Юрист-международник. – 2005. – № 2. – С. 12-21.
4. Koskeniemi M. From apology to utopia : the structure of international legal argument / Matti Koskeniemi. – New York : Cambridge University Press, 2005. – xix, 683 p.
5. Таманага Б. Верховенство права. Історія. Політика. Теорія / Б. Таманага ; пер. А. Іщенко. – К. : Видав. Дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 208 с.
6. Waldron J. The Rule of International Law / J. Waldron // Harvard Journal of Law & Public Policy. – 2006. – Vol. 30. – № 1. – P. 15-30.